

Ανδρέας Παστελλάς*

Πενήντα χρόνια μετά. Η ένοπλη Κυπριακή Επανάσταση του 1955-1959

«Αυτά συνέβαιναν στην πατρίδα μου σε πολύ μακρινές εποχές όταν μια μικρή ανεμώνα βάραινε περισσότερο από χίλια καντάρια χρυσαφιού».

Δεν είναι εύκολο στους σημερινούς καιρούς της ευτέλειας, του καιροσκοπισμού και της μειοδοσίας να στρέφει κανείς ανεπηρέαστα τη μνήμη και καθαρή τη σκέψη στη μεγάλη σε ηθικό μεγαλείο περίοδο της ένοπλης αντίστασης ενός μικρού λαού, τμήματος του αλύτρωτου Ελληνισμού, διεκδικώντας το αναφαίρετο δικαίωμα της ελευθερίας και της αυτοδιάθεσής του. Χρειάζεται ομολογουμένως αρκετό κουράγιο για να αντικρίσει κάποιος «ενώπιος ενωπίω», με καθαρή και ήσυχη τη συνείδηση και όχι χωρίς τύψεις για όσα μεσολάβησαν έκτοτε, το αγωνιστικό ήθος του ανεπανάληπτου εκείνου αγώνα, να εκτιμήσει σωστά τις πραγματικές διαστάσεις του σθένους και της αντοχής που επέδειξε στα τέσσερα χρόνια σκληρού αγώνα και αμέτρητων δοκιμασιών.

Παρά τα όσα έκτοτε ακολούθησαν στην παρέλευση πέντε δεκαετιών, τις διάφορες φάσεις του λεγομένου πλέον «κυπριακού προβλήματος», παρά τα κορυφαία γεγονότα που μεσολάβησαν, όπως το συνταρακτικότερο πάντων γεγονός της τουρκικής εισβολής και κατοχής, με όλες τις ολέ-

* Ο Ανδρέας Παστελλάς είναι ποιητής, φιλόλογος-συγγραφέας. Έλαβε μέρος στον απελευθερωτικό αγώνα 1955-1959.

θριες και ανεπούλωτες πληγές που επεσώρευσε, δεν στάθηκαν ικανά να αποστασιοποιήσουν από τον καθαρότατο στους στόχους του ιδεολογικό πυρήνα των απελευθερωτικών αγώνων του Κυπριακού Ελληνισμού με αποκορύφωμα την ένοπλη πάλη του. Ούτε από την άλλη η φυσιολογική άλλωστε επενέργεια της λήθης, και όχι λιγότερο οι αποπροσανατολιστικές και υπονομευτικές απόπειρες, διαστρεβλωτικές του περιεχομένου του, εκπορευόμενες από γνωστούς κύκλους του εσωτερικού, πέτυχαν να μειώσουν την αίγλη του αγώνα εκείνου που κρατιέται ψηλά στις συνειδήσεις των αγρυπνούντων Ελλήνων («τοῖς νοῦν ἔχουσι» κατά Πλάτωνα), αλλά και των τίμιων ανθρώπων κάθε ιδεολογικής αποχρώσεως.

Η κυπριακή Επανάσταση του 1955-59 υπήρξε αναμφίβολα η μεγαλύτερη τομή στην ιστορία των νεότερων χρόνων του νησιού. Οι συνέπειές της καθορίζουν έκτοτε την πορεία των γεγονότων που ακολούθησαν και εξακολουθούν να επηρεάζουν τις εξελίξεις ως ηθική δέσμευση, ακόμα και ως υπόστρωμα μνήμης, στη διαμόρφωση των συνθηκών του παρόντος και της μελλοντικής τύχης της Κύπρου υπό τη σημερινή κρατική της συγκρότηση. Τις ειρηνικές διεκδικητικές ενέργειες, που για δεκαετίες προηγήθηκαν και κρατούσαν στην αφάνεια και στο περιθώριο των διεθνών εξελίξεων υπό το κράτος ευσεποθικών προσδοκιών, ήρθε να ανατρέψει η 1η Απριλίου 1955. Η δυναμική είσοδος του κυπριακού λαού στην Ιστορία με τον ένοπλο αγώνα που πραγματοποιεί, χαράσσει μια νέα πορεία, ανατρέποντας νοοτροπίες και αντιλήψεις και ανοίγοντας ένα νέο κεφάλαιο αυτοσυνειδήσης και αυτοπεποίθησης.

Μολονότι θεωρείται ως μια φάση, ίσως η τελευταία, στη σειρά των αλυτρωτικών αγώνων και κινημάτων άλλων τμημάτων του Ελληνισμού στα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ού αιώνα, εντούτοις στις ιστορικές συνθήκες που εκδηλώνεται, συναντάται ευθυγραμμιζόμενη με τα άλλα απελευθερωτικά κινήματα και επαναστάσεις της εποχής. Από τις Ινδίες και τις χώρες του Αραβικού Κόλπου (Περσία και Ιράκ), τις χώρες της Μέσης Ανατολής (Αίγυπτος και Ιορδανία), έως τη Βόρεια Αφρική (Αλγερία, Μαρόκο, Τυνησία). Η απήχησή του στους λαούς αυτούς, που απετέλεσαν αργότερα τον πυρήνα της μεγάλης ομάδας των Αδεσμεύτων και ο θαυμασμός τους προς έναν μαχόμενο μικρό λαό, όπως ο κυπριακός, προσέδιδε την αίγλη, η οποία περιέβαλλε τον αρχιεπίσκοπο Μακάριο στις διάφορες επισκέψεις που πραγματοποιούσε στις συνδιασκέψεις των χωρών αυτών. Εξάλλου είναι ο ίδιος εκείνος που επιγραμματικά προσδιορίζει τη μεγάλη τομή στα ιστορικά δρώμενα του νησιού γράφοντας σε επιστολή του στις 11 Ιουλίου του 1955 στον αρχηγό του ένοπλου αγώνα

Διγενή τα εξής: «Σας συγχαίρω. Η ΕΟΚΑ προσέφερεν εις τον κυπριακόν αγώνα απείρως περισσότερα από 75 έτη χαρτοπόλεμου».

Είναι αναγκαίο επομένως να συνυπολογίζεται με τα πιο πάνω η διεθνής διάσταση και προβολή που προσλαμβάνει η απελευθερωτική υπόθεση του κυπριακού λαού, που μέχρι τότε περνούσε σαν μια γραφειοκρατική διένεξη ανάμεσα σε μια βρετανική αποικία και το βρετανικό Υπουργείο των Αποικιών. Επιπρόσθετα δεν είναι εύκολο να παραγνωρίζεται το κλίμα της εποχής. Το αντιαποικιακό ρεύμα σαν άνεμος σάρωνε πολλές χώρες και περιοχές, κυρίως της Ασίας και της Αφρικής (π.χ. η ηρωική ένοπλη εξέγερση των ιθαγενών Κικουόγιου εναντίον των Βρετανών αποικιοκρατών στην Κένυα), καθώς και τα διάφορα απελευθερωτικά κινήματα στις χώρες της Λατινικής Αμερικής εναντίον δεσποτικών, ξενόδουλων δικτατορικών καθεστώτων.

Δεν είχε ακόμη στεγνώσει το μελάνι στις υπογραφές, ιδιαίτερα εκείνες των Μεγάλων, τότε, Δυνάμεων, στον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών όπου κατοχυρωνόταν το δικαίωμα της αυτοδιαθέσεως των λαών σε ένα από τα βασικά άρθρα του. Δεν είχαν ξεχαστεί ακόμη οι μεγαλόστομες διακηρύξεις και υποσχέσεις των νικητών του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου για ελευθερία των λαών, δημοκρατία και δικαιοσύνη. Οι σχετικές επιτυχίες στον αντιαποικιακό αγώνα λαών, όπως π.χ. η ανεξαρτησία των Ινδιών ή η δημιουργία του γειτονικού κράτους του Ισραήλ (1946) και μάλιστα μετά από τον ένοπλο αγώνα κατά των Βρετανών, επικεφαλής του οποίου μάχονταν οι μυστικές αντιστασιακές οργανώσεις «Χαγκάνα» και «Ίργκουμ Σβάι Λέουμ» αναπτέρωναν τις ελπίδες για τον αγώνα του κυπριακού λαού.

Αφετέρου το κύρος της Ελλάδας ως ενεργού συμμάχου των νικητών του Β΄ Πολέμου, με την αίγλη του Αλβανικού Έπους και της Εθνικής Αντίστασης κατά των κατακτητών που ακολούθησαν, ήταν σαφώς ενισχυμένο. Ακόμα πιο πρόσφατη ήταν η νικηφόρος κατάληξη για τις συμμαχικές Δυτικές Δυνάμεις του λεγόμενου «εμφύλιου πολέμου» στην Ελλάδα, παρά τις ολέθριες συνέπειες που επεσώρευσε, ηθικές και υλικές. Ας προστεθεί ακόμη η συμμετοχή της Ελλάδας στον πόλεμο της Κορέας με εκστρατευτικό σώμα. Όλα αυτά είχαν πολύ ευμενή απήχηση στην Κοινή Γνώμη και στους πολιτικούς κύκλους των Ηνωμένων Πολιτειών. Ενδεικτικό των πιο πάνω υπήρξε η βάση του Αμερικανικού Κογκρέσου υπέρ του αιτήματος της Αυτοδιαθέσεως του κυπριακού λαού, θέση την οποία διακήρυξε και ο Αμερικανός πρόεδρος Τζων Κέννεντυ. Τη δήλωση αυτή απαθανατίζει ελληνικό γραμματόσημο της εποχής και την κο-

σμή προσωπογραφία του Αμερικανού προέδρου (Ας το αναζητήσουν οι νεοφανείς φιλόστορες, εκτός από τους εκ πεποιθήσεως φιλοτελιστές).

Η τουρκική πολιτική πριν από την έναρξη και στα πρώτα στάδια του απελευθερωτικού ένοπλου αγώνα περιοριζόταν στην έκφραση της αντίθεσής της προς την ιδέα της «Ένωσης», καθώς και σε οποιαδήποτε μεταβολή του αποικιακού καθεστώτος, με την προσθήκη ότι σε περίπτωση εγκαταλείψεως της νήσου από τους Άγγλους, αυτή θα έπρεπε να επιστραφεί στην προκάτοχό της Τουρκία. Η θέση αυτή πολύ απέιχε από αυτή που γνωρίζουμε μεταγενέστερα. Θα χρειαστεί η μακιαβελική μαεστρία της βρετανικής διπλωματίας και η ίδια η προσωπική παρέμβαση του τότε πρωθυπουργού Άντονυ Ήντεν για να ευθυγραμμιστεί προς τις βρετανικές επιδιώξεις. Και τούτο φυσικά, για να ανατραπεί η αρχική «αμφιθυμία» της Τουρκίας, επιδιώκεται όχι χωρίς ανταλλάγματα, γεγονός που οι μεταγενέστερες μέχρι σήμερα εξελίξεις το επιβεβαιώνουν. Είναι χαρακτηριστικά όσα σημειώνει ο Άγγλος ιστορικός Robert Holland στο σχετικά πρόσφατο έργο του *Britain and the Revolt in Cyprus 1954-1959*, εκδ. 1998. Ελληνική μετάφραση *Η Βρετανία και ο κυπριακός αγώνας 1954-1959*, εκδ. Ποταμός, 1999, σελ. 131. «Ο Τύπος – γράφει – στην ίδια την Τουρκία αντέδρασε στα γεγονότα της 1ης Απριλίου όχι με απευθείας επιθέσεις προς τους Έλληνες, αλλά ασκώντας κριτική στην Κυπριακή Διοίκηση για την αποτυχία της να προλάβει τις βιαιοπραγίες. Αν και το καθεστώς της Άγκυρας τήρησε τις αποστάσεις του από τις πιο ακραίες αντιδράσεις, σε σημείο που ο πρωθυπουργός Μεντερές αρνήθηκε να δεχτεί σε ακρόαση μια τουρκοκυπριακή αντιπροσωπεία που έσπευσε αμέσως στην τουρκική πρωτεύουσα, δεν άργησαν να εμφανιστούν τα πρώτα σημάδια που έδειχναν το «αυξημένο αντίτιμο» που προσδοκούσε η τουρκική κυβέρνηση για την υποστήριξή της προς το Ηνωμένο Βασίλειο». Για να προσθέσει ευθύς αμέσως: «Για τους Βρετανούς είχε ζωτική σημασία να πληρωθεί όσο το δυνατόν μεγαλύτερο τμήμα του αντίτιμου από άλλους και όχι από τους ίδιους». [...] «Η κατάσταση στο Λονδίνο περιγραφόταν ως «ενδιαφέρουσα από πλευράς δυνατοτήτων»: η αίτηση που είχε εκφραστεί και λίγο νωρίτερα, ότι «λίγα επεισόδια στην Άγκυρα θα μας βόλευαν μια χαρά», επανεμφανίστηκε ως υποτροπή: αυτό που υπονοούσε μια τέτοια διατύπωση ήταν ότι αναταραχές αυτού του είδους θα επικάλυπταν όλα τα ίχνη της προηγούμενης «αμφιθυμίας» της Τουρκίας επί του Κυπριακού. Σε αυτό το πλαίσιο, επεισόδια στην Άγκυρα (όπου δεν υπήρχε ελληνική κοινότητα εκτεθειμένη) είχαν μια βαρύτητα, αλλά επεισόδια στην Κωνσταντινούπολη είχαν τελείως «διαφορετικές συ-

νέπειες». Τις «διαφορετικές αυτές συνέπειες» τις γνώρισε πολύ οδυνηρά η ομογένεια της πόλης και ολόκληρος ο Ελληνισμός. Αποκαλυπτική επί του προκειμένου είναι η αγόρευση του Άγγλου εργατικού βουλευτή Callaghan, μετέπειτα υπουργού των Εξωτερικών, στη Βουλή των Κοινοτήτων για τον επαίσχυντο ρόλο που διαδραμάτισε ο Άγγλος πρωθυπουργός στην προσπάθειά του να μετακινήσει τους Τούρκους από τη στάση της αμφιταλάντευσης που τηρούσαν, επιδιώκοντας πιο δυναμική ανάμειξή τους και πυροδοτώντας τις συγκρούσεις ανάμεσα σε Έλληνες και Τούρκους. Προς τούτο επικαλείται σχετικό τηλεγράφημα του ίδιου του Άντονι Ήντεν προς τον Άγγλο πρέσβη στην Άγκυρα. Μεταφέρω αυτολεξεί αμετάφραστη από την Αγγλική τη σχετική περιχοπή: «I have rarely see a more direct attempt to foment trouble by a British Prime Minister than that. The British Prime Minister went out of his way to foment the troubles which he knew existed and he did it because he wanted reinforcement from the Turks in order to preserve our position in the base. Those of us who were at Strasbourg saw this tactic being played as long ago as 1954». (Ας αναζητήσουν οι ενδιαφερόμενοι το πλήρες κείμενο της αγόρευσης στα Πρακτικά της Βουλής των Κοινοτήτων Βλ. Weekly Hansard, αρ. 496, 8-14 Ιουλίου 1960).

Με πρώτο γενναίο «μπαξίσι» να εισπράττεται από τους Τούρκους εκ μέρους της Αγγλικής Κυβερνήσεως η λύση της διχοτόμησης ή διαμελισμού, και επισήμως πλέον, με τη δήλωση του υπουργού των Αποικιών Λέννοξ Μπούντ ενώπιον της Βουλής των Κοινοτήτων στις 19 Δεκεμβρίου 1956. Είχεν ήδη προηγηθεί ως πρώτα δείγματα γραφής της τουρκικής συμπαράστασης το πογκρόμ της 6ης Σεπτεμβρίου 1955 εναντίον των Ελλήνων της Κωνσταντινουπόλεως, την επαύριον της Τριημέρου Διασκέψεως τον Αύγουστο του ίδιου έτους. Η θανάσιμη αυτή παγίδα στην οποία ενεπλάκη η τότε Ελληνική Κυβέρνηση με απορρέον κέρδος για την Τουρκία την αναγνώρισή της ως ισοτίμου πλέον παράγοντος στην επίλυση του λεγόμενου «κυπριακού ζητήματος».

«Ένα από τα παραμύθια της αγγλοτουρκικής προπαγάνδας συναφές προς τα προηγούμενα, το οποίο εχαλκεύθη για να δικαιολογήσει την πολιτική της διχοτόμησης λόγω του αδύνατου δήθεν της συμβίωσης της ελληνικής πλειοψηφίας του 82% και του 18% της τουρκικής μειονότητας (των «*proog Turks*», όπως τους βάφτισαν οι Άγγλοι), αναπαραγόμενο και ετεροχρονισμένο σήμερα από τη νέα του έκδοση, εκείνης της «απομόνωσης» των «δύστυχων» Τουρκοκυπρίων, είναι ο ισχυρισμός ότι, τάχα, ο ένοπλος απελευθερωτικός αγώνας των Ελλήνων της Κύπρου στρεφό-

ταν κατά των απλών Τουρκοκυπρίων. Αρκεί μια απλή καταγραφή από το βιβλίο του Holland, που προαναφέραμε, για να καταρριφθεί ο μύθος. Παρά τις προκλήσεις, όπως γράφει, «η ένοπλη δράση της ΕΟΚΑ κατευθυνόταν αρχικά εναντίον βρετανικών εγκαταστάσεων και εναντίον Ελλήνων «προδοτών»: ο Γρίβας απαγόρευσε ρητώς κάθε απόπειρα διώξεων εναντίον των Τούρκων». Οι Τουρκοκύπριοι δεν ήταν ο εχθρός. Ακόμα και από απόψεως και μόνο τακτικής θεωρούμενο το θέμα δεν επέτρεπε τη διάπραξη ενός τέτοιου λάθους. «Ως προς αυτό – συμπληρώνει ο Holland – επεδείκνυε πρακτική αντιμετώπιση: η ΕΟΚΑ δεν μπορούσε να συγκρουστεί με τους πάντες ταυτοχρόνως». (Ο.π., σ. 138). Αλλά και πέραν αυτής της ιστορικής διαπίστωσης είναι γνωστό πως η Οργάνωση με προκηρύξεις της στην Τουρκική που κυκλοφόρησαν στην τουρκική συνοικία της Λευκωσίας τον Ιούλιο του 1955 επεξηγούσε την πολιτική της έναντι των Τουρκοκυπρίων: «Οι προθέσεις μας – αναφερόταν στις προκηρύξεις – απέναντι στους Τούρκους κατοίκους του νησιού είναι αγνές και φιλικές. Θεωρούμε τους Τούρκους γνήσιους φίλους και συμμάχους μας. Καθότι μας αφορά και στο μέτρο των δυνάμεών μας, δεν θα δεχθούμε να συμβεί το παραμικρό εναντίον της ζωής, της αξιοπρέπειας, της τιμής και της περιουσίας τους». Όπως σημειώνει μελετητής της περιόδου αυτής «η ελληνοκυπριακή κοινότητα αποδέχτηκε τη συνολική πολιτική της ΕΟΚΑ να μην αναμείξουν την κοινότητα των Τουρκοκυπρίων, αυτή καθ' εαυτή, στη σύγκρουση. Η πολιτική αυτή υπονομεύτηκε, ωστόσο, από την Αγγλοτουρκική συμμαχία εναντίον της ΕΟΚΑ». (Βλ. Χρίστου Π. Ιωαννίδη *Νέο-Οθωμανικός Ιμπεριαλισμός 1955-1995*, Αθήνα, Τροχαλία, 1995, σ. 71. Τίτλος πρωτοτύπου: *In Turkey's Image. The Transformation of occupied Cyprus into a Turkish Province*, 1991).

Η ένοπλη εμπροσθοφυλακή του κυπριακού λαού για την αποτίναξη του ξενικού ζυγού ήταν η ΕΟΚΑ. Αγκάλιασε όλα τα στρώματα του λαού. Συμπεριέλαβε στις τάξεις της απλούς πολίτες από όλα τα ιδεολογικά στρώματα εκείνης της εποχής. Ήταν αρκετό να αφήσεις έξω από την πόρτα ιδεολογικές ή άλλες πολιτικές σου πεποιθήσεις. Τούτο υπήρξε μέγα επίτευγμα στην εξέλιξη της πορείας του αγώνα και το επιμαρτυρεί η σύμπραξη ή ενσωμάτωση στις τάξεις της Οργάνωσης γνωστών και επώνυμων προσωπικοτήτων, που διαδραματίζουν ακόμη και σήμερα σημαντικό ρόλο στα πολιτικά πράγματα του τόπου. Την κύρια δύναμή της σε μαχητές πρώτης γραμμής την αντλούσε από τις μεγάλες δεξαμενές της αγροτιάς και της εργατιάς. Έδινε δυναμική έκφραση στη συσσωρευμένη απογοήτευση δεκαετιών στα ειρηνικά διαδήματα προς την κατοχική

δύναμη και την επαναλαμβανόμενη άρνησή της όχι μόνο να ικανοποιήσει το δικαιολογημένο αίτημα ελευθερίας, που ισοδυναμούσε με την ενσωμάτωση του νησιού στο ελεύθερο ελληνικό κράτος, αλλά και στο αίτημα μιας έστω υποφερτής εκδημοκρατικοποίησης της εσωτερικής διακυβέρνησης, όπως περίτρανα απέδειξε η τελευταία απόπειρα της λεγόμενης Διασκεπτικής του 1946 που κατέληξε στο φιάσκο και αποκάλυψε τα πραγματικά σχέδια της αγγλικής πολιτικής. Η απογοήτευση και η πίκρα έπαιρνε πλέον τη μορφή αγανάκτησης και οργής μπροστά στην ωμή, κυνική δήλωση του «ουδέποτε» του Άγγλου υφυπουργού Χόπκινσον. Δεν ήταν δύσκολο να διακρίνει κανείς τα σημεία των καιρών, όπως προφητικά τα έχει διατυπώσει ο Γιώργος Σεφέρης από τις δύο επισκέψεις του στο νησί: «Δεν αργεί να καρπίσει τ' αστάχυ / δε χρειάζεται μακρύ καιρό / για να φουσκώσει της πίκρας το προζύμι...» (Σαλαμίνα, Κύπρος, Νοέμβρης '53).

Η γενική αποδοχή του ένοπλου αγώνα της ΕΟΚΑ από τον Κυπριακό Ελληνισμό (πλην των γνωστών ολίγων εξαιρέσεων), η λαϊκή συμπαράσταση σε κάθε της ενέργεια, η προσφορά συμμετοχής που υπερέβαινε τη ζήτηση, απετέλεσε την άορατη προστατευτική της ασπίδα στα τέσσερα χρόνια σκληρής αναμέτρησης. Απετέλεσε ταυτόχρονα και την ακένωτη πηγή ανανέωσης και αναπλήρωσης απωλειών, ώστε παραμονές της υπογραφής των Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου να διατηρεί και να επαυξάνει τις επιχειρησιακές της δυνατότητες με την άφιξη νέου οπλισμού και την επάνδρωσή τους με νέους Κύπριους εθελοντές που έφτασαν από την Ελλάδα, μεταξύ των οποίων αξιωματικοί της Σχολής Ευελπίδων, παραμένοντας μέχρι τέλους αήττητη.

Λέγεται ότι ο αγώνας εκείνος υπήρξε άνισος. Πράγματι είχε να αντιμετωπίσει επί περιορισμένου νησιωτικού εδάφους υπέρτερες, αριθμητικά και ποιοτικά από απόψεως εξοπλισμού και εκπαίδευσης δυνάμεις ειδικευμένες σε τέτοιου είδους επιχειρήσεις. Επίσης μια αστυνομία κυριαρχημένη σε μεγάλο βαθμό από το τουρκικό στοιχείο. Επιπλέον, θα πρέπει να συνυπολογιστούν δύο παραστρατιωτικές μονάδες, αμιγώς τουρκικές, τις οποίες συγκρότησαν, εκπαίδευσαν, εξόπλισαν και κατηύθυναν οι Άγγλοι. Πρόκειται για την Tactical Mobile Reserve (τη Μηχανοκίνητη Εφεδρική Δύναμη, αντίστοιχη προς τους «μαυροσκούφηδες» που έδρασαν στο πλευρό των Βρετανών στην Ιρλανδία) και την Auxiliary Police (τους γνωστούς διαβόητους «Επικουρικούς»). Οι μονάδες αυτές αριθμούσαν πέραν των 3.000 ανδρών. Χρησιμοποιούνταν κυρίως για την τρομοκράτηση του πληθυσμού, στα μπλόκα και στις επιδρομές που διενεργού-

σαν, επιδιδόμενες σε ανεξέλεγκτες συλλήψεις και κακοποιήσεις πολιτών. Οι Τούρκοι επίσης διέπρεψαν και σε έναν άλλον τομέα, εκείνο των βασανιστών, στελεχώνοντας τον Ειδικό Κλάδο (Special Branch) της αποικιακής Αστυνομίας, με πλούσια δράση κατά τη διάρκεια του αγώνα, καθώς και ως χαφιέδες, έμμισθοι, κυκλοφορώντας ελεύθερα και εργαζόμενοι στις ελληνικές περιοχές. Δεν θα μπορούσε να παραλειφθεί σε μια γενική αναφορά για την οργανωμένη αυτή επιστράτευση του τουρκικού τοπικού στοιχείου από την αγγλική αποικιοκρατική διοίκηση εναντίον του μαχόμενου Ελληνισμού της Κύπρου η τρομοκρατική δράση των ένοπλων συμμοριών της T.M.T. υπό την υψηλή αρχηγία και καθοδήγηση του αξιότιμου κ. Ραούφ Ντενκτάς, γενικού τότε εισαγγελέα στην υπηρεσία της αποικιοκρατικής Κυβερνήσεως. Ούτε βεβαίως να αγνοηθεί η ευγενής δράση του οργανωμένου τουρκικού όχλου, ο οποίος υπό την κάλυψη και προστασία Άγγλων στρατιωτών, προέβαινε σε όργιο εμπρησμών, λεηλασιών καταστροφής ελληνικών επιχειρήσεων και περιουσιών, σε φόνους αθώων και ανυπεράσπιστων πολιτών, καθ' ον χρόνο οι Έλληνες κάτοικοι συνοικιών και χωριών κρατούνταν έγκλειστοι στη διάρκεια του κατ' οίκον περιορισμού. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν άρθρα και ρεπορτάζ στον ξένο Τύπο, όπως το άρθρο του John Rowley υπό τον τίτλο «*Turkish Terrorism in Cyprus*» στην αγγλική εφημερίδα «*The Scotsman*» της 11ης Ιουνίου 1958.

Αποκορύφωμα αυτής της εγκληματικής δραστηριότητας υπήρξε η σφαγή των κατοίκων του χωριού Κουτεμένος της επαρχίας Λευκωσίας στις 29 Ιουνίου του 1958. Αφού συνελήφθησαν από Άγγλους στρατιώτες, οδηγήθηκαν στη συνέχεια σε ερημική τοποθεσία έξω από το αμιγώς τουρκικό χωριό Κιόνελλι και παρεδόθησαν στους Τούρκους σφαγείς που τους ανέμεναν, ειδοποιηθέντες, οπλισμένους με πάσης φύσεως φονικά όπλα και τους αποτελείωσαν. Οι μεταμοντέρνοι νεοφαναίς «ιστορικοί», οι οποίοι εργάζονται με ζήλο και ασφαλώς αφιλοκερδώς για την «ελληνοποίηση της τουρκικής προπαγάνδας», όπως πολύ εύστοχα εγράφη, ας αναζητήσουν την έκθεση, δημοσιευμένη στις 10/10/1958, του Άγγλου αρχιδικαστή Sir Paget Bourke, ο οποίος εστάλη στην Κύπρο λόγω του αποτροπιασμού και του σάλου που προκλήθηκε για την ευθύνη του αγγλικού στρατού από δημοσιεύματα στον αγγλικό και ευρωπαϊκό Τύπο. Μια μικρή περιχοπή από τη σχετική έκθεση είναι αποκαλυπτική για τη φύση του στυγερού εγκλήματος: «*The attack was of a most savage nature and injuries indicate an extraordinary blood lust*». Περιγραφή του συμβάντος παρέχει ο Ελβετός δημοσιογράφος Nerin E. Gun στην εφημερίδα *Scweizer Illustrierte Zeitung* της 4ης Αυγούστου 1958 υπό τον τίτλο «*Η σφαγή*

στο Κιόνελι». Στο τέλος του ένοπλου αγώνα, ανάμεσα στα άλλα θύματα, νεκρούς, από τη δράση των αγγλικών δυνάμεων καταστολής, μετρούμε και 80 νεκρούς, θύματα της τουρκικής θηριωδίας.

Αναφορά γίνεται στα πιο πάνω ως υπενθύμιση σε όσους έχουν αδύνατη ή επιλεκτική μνήμη και άλλους που όπως φαίνεται, πάσχουν από ανίατη αμνησία.

Μια άλλη πτυχή των μεγάλων δοκιμασιών που υπέστη ο κυπριακός Ελληνισμός την περίοδο αυτή, λιγότερο ή ελάχιστα γνωστή, και για την οποία χρήσιμο θεωρούμε να γίνει σύντομη υπενθύμιση, αφορά στις συλλογικές τιμωρίες και τα βασανιστήρια. Θα μπορούσαν να αποτελέσουν ένα ξεχωριστό, εκτεταμένο κεφάλαιο.

Σημειώνουμε πως το θέμα των βασανιστηρίων ήχθη ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου. Μέχρι τον Ιούνιο του 1957 είχαν υποβληθεί 319 ενυπόγραφες καταθέσεις Ελλήνων Κυπρίων που πέρασαν από την κόλαση των αγγλικών Νταχάου στα χέρια των Βρετανών βασανιστών και των συνεργατών τους.

Κι αυτά, βεβαίως, χωρίς να παραγράφονται οι εν ψυχρώ φόνοι, οι απαγχονισμοί, τα πρόστιμα, οι φυλακίσεις, οι ανατινάξεις οικιών, το κλείσιμο σχολείων, ο εγκλεισμός χιλιάδων πολιτών στα στρατόπεδα συγκέντρωσης (Πύλα, Κοκκινοτριμιθιά, Πολέμι), η νομιμοποίηση του ξυλοδαρμού με την εφαρμογή της ποινής του ραβδισμού για τους ανηλίκους.

Η μέθοδος των συλλογικών τιμωριών, ένα από τα ειδεχθέστερα εγκλήματα πολέμου, είχε ευρεία εφαρμογή σε πόλεις και αγροτικές κυρίως κοινότητες. Αρχίζε από τον τιμωρητικό εγκλεισμό του κατ' οίκον περιορισμού (το γνωστό «Κέρφιου»), αφόρητου, ιδιαίτερα λόγω του καύσωνος των θερινών μηνών, που μπορούσε να διαρκεί επί μέρες και εβδομάδες ακόμη (π.χ. η περίπτωση του ορεινού χωριού Μηλικούρι που διήρκεσε 50 ημέρες!), μέχρι την επιβολή προστίμων χιλιάδων λιρών, το οποίο όφειλαν να καταβάλουν οι κάτοικοι εντός συντόμου χρονικού διαστήματος, εν είδει τελεσιγράφου υπό τη σκιά των πάνοπλων Βρετανών στρατιωτών. Τα ποσά αυτά συμποσούνται σε εκατομμύρια λίρες, συμπεριλαμβανομένης της φθοράς και καταστροφής περιουσιών και καλλιεργειών και της απώλειας χιλιάδων μεροκαμάτων. Η εικόνα συμπληρώνεται με τις πρωτοφανείς σε έκταση ομαδικές συλλήψεις με αποκορύφωμα το μεγάλο ανθρωπομάζωμα του καλοκαιριού του 1958.

Αυτά σε μια αναγκαστικά συνοπτική αναφορά στα Άγια Πάθη του Κυπριακού Ελληνισμού, τα οποία συνθέτουν οι αστάθμητες και απροσμέτρητου ύψους θυσίες του καθημερινού πατριώτη πολίτη, που αγογγύστως

υπέμεινε, χωρίς να καμφθεί, διεκδικώντας το ακριβό αγαθό της ελευθερίας και την απαλλαγή του από τον αποικιακό ζυγό, εν ονόματι στοιχειωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, μεσούντος του 20ού αιώνα. Αυτό, άλλωστε, υπήρξε το μεγάλο και ασυγχώρητο έγκλημά του, για το οποίο τιμωρείται μέχρι σήμερα. Σ' αυτό συνηγορούν όσοι επιδίδονται στις μέρες μας, μετά Χριστόν προφήτες, σε βαθυστόχαστες δήθεν αναλύσεις από το άνετο κάθισμά τους (*armchair deliberations*, κατά τους προσφιλείς Άγγλους), κτίζοντας ενοχές για τις χιλιάδες θύματα της τουρκικής θηριωδίας και της τουρκικής εισβολής, οχυρωμένοι πίσω από το βολικό άλλοθι του Δημοσθένειου δόγματος «πρός τό τελευταῖον ἐκβάν ἕκαστον τῶν πρὶν ὑπαρξάντων κρίνεται».

Αν παραμερίσουμε το ηθικό μεγαλείο που εκπέμπει με τις καταβολές παραδόσεων και αξιών πολιτισμού εναρμονισμένες με τα πανανθρώπινα ιδεώδη ο τετράχρονος εκείνος αγώνας και αναζητήσουμε τις γενικότερες απηχήσεις και τις επιπτώσεις που προκάλεσε στο ευρύτερο γεωπολιτικό πεδίο, θα οδηγηθούμε στις πιο κάτω επισημάνσεις:

I. Έφερε στο προσκήνιο και ανέδειξε τον ετεροβαρή χαρακτήρα των σχέσεων, ουσιαστικά σχέσεων εξαρτήσεως, Ελλάδας και Δυτικών Συμμάχων. Αφαίρεσε και διέλυσε το υποκριτικό περικάλυμμα των διακηρύξεών τους περί ελευθερίας των λαών και δημοκρατικών ιδεωδών. Ο ρόλος του, όπως διαπιστώνεται από τις μετέπειτα εξελίξεις, υπήρξε στον τομέα αυτόν καταλυτικός. Το αντιαμερικανικό πνεύμα, που περιοριζόταν τότε, για τους γνωστούς λόγους, στον χώρο της Αριστεράς, προσλαμβάνει τις γενικότερες διαστάσεις που γνωρίζουμε σήμερα ως απότοκο, κυρίως, της στάσης των Η.Π.Α. στο θέμα της Κύπρου. Αρχής γενομένης από την ερμαφρόδιτη συμπεριφορά τους στα γεγονότα του Σεπτεμβρίου του 1955, δηλαδή του πογκρόμ εις βάρος της ελληνικής μειονότητας της Κωνσταντινούπολης, όπως αυτή αποτυπώνεται στο γνωστό τηλεγράφημα του Αμερικανού υπουργού Εξωτερικών Τζων Φόστερ Ντάλλες, με το οποίο εξίσωνε, κατά τρόπον αφόρητα προκλητικό, θύτες και θύματα. Μια θέση που προδιέγραφε τη μελλοντική στάση της πλήρους συμπόρευσης της Υπερατλαντικής Δύναμης με τους πολύτιμους συμμάχους της Λονδίνο και Άγκυρα, όπως τη γνωρίζουμε σήμερα.

II. Ο κυπριακός αγώνας έδρασε στην κατάλληλη ώρα ως σωστικό ενοποιητικό στοιχείο στην ψυχική ενότητα του έθνους, που έβγαινε καθημαγμένο, θύμα διχαστικών συγκρούσεων, από έναν τετραετή εμφύλιο πόλεμο. Ενώνοντας τις μέχρι πρόσφατα σκληρά αντιμαχόμενες παρατάξεις γύρω από έναν ευγενή στόχο, με εθνικές και πανανθρώπινες διαστάσεις.

Περί αυτού υπάρχουν οι χειροπιαστές και εμπράγματα αποδείξεις.

III. Ενέπνευσε και εμπύχωσε άλλους λαούς, ιδιαίτερα αριθμητικά μικρούς, σε διάφορες περιοχές της γης, που αγωνίζονταν για την απελευθέρωσή τους. Η συμβολή του έγκειται στην ανάδειξη ενός νέου, αποτελεσματικού μοντέλου δυναμικής δράσης στις τακτικές ανταρτοπολέμου και μάλιστα, όπως προέκυψε αργότερα, υπό τη μορφή συγκροτημένης συγγραφής από τον κατεξοχήν αρμόδιο, τον Αρχηγό της ένοπλης απελευθερωτικής αντίστασης Γ. Γρίβα Διγενή, που κυκλοφόρησε σε βιβλίο μεταφρασμένο στα Αγγλικά και σε άλλες ξένες γλώσσες. Ο Αμερικανός συγγραφέας Robert Taber, φίλος του Φιντέλ Κάστρο, κάνει ευρεία χρήση της στο βιβλίο του *Θεωρία και πρακτική του ανταρτοπολέμου*, εκδ. Κάλβος, Αθήνα 1976.

Τέλος, το ερώτημα: από πού αντλούσαν τη δύναμη της αντοχής οι μαχητές του αγώνα εκείνου, επώνυμοι και ανώνυμοι, μπροστά στις ανείπωτες κακουχίες, αντιμετωπίζοντας τις υπέρμετρες δυνάμεις του εχθρού, ελεύθεροι πολιορκημένοι, διαφεντεύοντας το «μικρό καλυβάκι», για να θυμηθούμε τον Διονύσιο Σολωμό, ζώντας «εν στηλαίσις και οπαίς της γης;»

Την απάντηση, νομίζω, τη βρίσκουμε σε κάποια κείμενα που μας άφησαν αθλοφορήσαντες μάρτυρες, λίγα βήματα από την αγχόνη, αιώνια μαρτυρία του μεγαλείου ψυχής, αλλά και της καθαρότητας ιδεών, που κάνουν περήφανο κάθε λαό και τιμούν τη Φυλή των Ανθρώπων, και στο βωμό των οποίων εθελούσια κατέθεσαν το άνθος της νεανικής τους ζωής.

Λίγες, ελάχιστες γραμμές από επιστολή του Ανδρέα Παναγίδη από το κελλί των μελλοθανάτων. Ηλικίας 22 ετών, οικογενειάρχης, πατέρας δύο παιδιών, από το χωριό Παλαιομέτοχο της Λευκωσίας. Απαγχονίστηκε στις 22 Σεπτεμβρίου του 1956: «Αξιολάτρευτά μου παιδιά, πολυαγαπημένη μου γυναίκα, χαίρετε, Αυτή τη στιγμή που σας γράφω, είναι Τρίτη 10 η ώρα το βράδυ. Ακριβώς πριν 5 λεπτά μας ειδοποίησαν ότι χαράματα της Παρασκευής 21.9.56 θα εκτελεστούμε. Ίσως όταν διαβάσετε αυτό το γράμμα μου εγώ δεν θα υπάρχω αναμεταξύ στους ζωντανούς. Λατρευτά μου παιδιά, σας αφήνω για πάντα στην τόσο νεαρή μου ηλικία. Στα 22 μου χρόνια πεθαίνω για χάρη μιας μεγάλης ιδέας...» Λίγες επίσης γραμμές από την επιστολή του επίσης μελλοθανάτου Μιχαήλ Κουτσόφτα, συγχωριανού του Παναγίδη που εκτελέστηκε την ίδια μέρα: «Αγαπητή μου μητέρα, χαιρε, ελπίζω το γράμμα μου να σας βρει όλους καλά. Αγαπητή μου μητέρα, να είσαι βέβαιη για το δικό μας θάρρος, και την ψυχραιμία. Έχουμε τις ελπίδες μας στον πανάγαθο Θεό και πιστεύου-

με ότι θα βοηθήσει και σας και μας. Να έχετε πίστη στον Άγιο Θεό για να σας βοηθήσει να σταθείτε σαν Ελληνίδες μητέρες. Μη λυπάστε, γιατί θα με χάσετε. Με αφιερώνετε στην πατρίδα. Μητέρα, πρέπει να είσαι περήφανη γιατί είμαι κι εγώ ένα παιδί της Κύπρου που δίνει το αίμα του για την ελευθερία...»

Τραγική μοίρα ή απλώς ιστορική συγκυρία; Πενήντα χρόνια μετά αυτός ο ίδιος λαός, αντλώντας δυνάμεις από τις ίδιες πηγές αγωνιστικής αντοχής, ενώ τον είχαν ξεγραμμένο και σίγουρο θήραμα στην τελευταία πλεκτάνη που του έστησαν με το σατανικής εμπνεύσεως περιβόητο Σχέδιο Ανάν (ορθώς απεκλίθη «το μωρό της Ροζμαρί»), ανθίσταται απέναντι στις ίδιες συνασπισμένες δυνάμεις, συνεπικουρούμενες από τους «εντός των τειχών» μειοδοτικούς κύκλους. Αγωνίζεται σήμερα να αποτρέψει τη μετατροπή της πατρίδας του σε τουρκικό προτεκτοράτο, υπό την υψηλή προστασία των ίδιων «προστάτιδων Δυνάμεων», που γνώρισε ο Ελληνισμός στους νεότερους χρόνους της Ιστορίας του. Για να περισώσει ό,τι του απέμεινε: την αξιοπρέπειά του.

Λεμεσός 15-6-2005